میشێل ئۆنفرێ: کەرەنتینی فەیلەسوفێکی چێژخواز(هەدۆنیست)… ئازاد حەمە .. بەشی چواردەهەم

“”بەردەوام وتومە کە بەدبەختی مرۆڤەکان لەوەوە دەستپێدەکات کە نازانن چۆن لە ژوورێکدا بمێننەوە””
(پاسکال)

ئاماژە: لێرەوە پەیتا پەیتا گفتوگۆیەك سەبارەت بە زاری فەلسەفی بیرمەندێکی فرە وروژێنەر ،کە پێیوایە پەتاکە تەنیا پزیشکی نییە بەڵکو مێتافۆریشە، وەگەڕدەخەین و بەهێشیەوە کێششدەکەین لەوە حاڵیبین چۆن دیدی فەلسەفی لە ساتەوەختی تەنگژەکانا ڕەوتی خۆی دەدۆزێتەوە یان ڕەوت وەردەگرێت. ئەو ڕەوتانە بە گفتوگۆی فەلسەفی فەیلەسوفەکەوە گرێدراوە، لەسەر ئەوەش وەستاوە چی لە هزری فەیلەسوفدا سەبارەت بە تەنگژەکان دەڕسکێت. بەم چەشنە لەم بەشە لە فەیلەسوفەکەوە دەستپێدەکەین لە شرۆڤەکارییە فەلسەفییەکانیدا تەقەلایەك بۆ نووسینەوەی”مێژووی بەختەوەری” و هەوەسویستی بەدیدەکرێت. نووسینەوەی ئەم جۆرە مێژووە داوانلەدەکات بەو بیریارانە ئاشنابین بەشداریان لە بنیادنانی کۆماری بەختەوەری و شادیویستی لە فەلسەفەدا کردووە، کە ئەوەش لە سەرێکی دییەوە بۆ دروستکردنی بەختەوەری و شادی بووە لای مرۆڤەکان.

مەنزڵگای شرۆڤەکردنی ئەم جارەمان وەستانە بە دیار خەزێنەی هزری میشێل ئۆنفرێ (Michel Onfray) وە، کە دەخوازێت مێژوویەکی فەلسەفیانەی دژەئامێز بنووسێتەوە، کە ئامادەبوونێکی زۆری لە سۆسیال میدیای فەرەنسی هەیە و بایەخیش بە فەیلەسوفە لەبیرکراوەکانی ئەوروپا دەدات (بیرمەندە ستۆیست و ئەپیکۆرییەکانی شارستانی ڕۆمانی). بەدڵنیاییشەوە لە میانەی تێکست و دەمەتەقێ هزرییەکانیەوە بەوە دەگەین کە ئەم فەیلەسوفە ناپاریسییە، کە لە باکوری فەرەنسا لە هەرێمی نۆرماندی هاتۆتەدونیاوە ئەنتی نیولیبرال و سۆسیالیستێکی پرۆدۆن (Proudhon) ی سەرچەئامێزی ئەپیکۆرییە (تاموەرگر لە ژیان). ناوبراو یەکێکیشە لە فەیلەسوفەکانی قۆناغی پاش پاش تازەگەری. بەو واتایە لە تەك زۆرێك لە تێزەکانی بیرمەندە پاش تازەگەرەکان یەکناگرێتەوە و لە زۆر

لاشەوە فەلسەفەکەی یەخسیری دەستی هەدەنیزمە (چێژخوازی) و پتر لەسەر میراتی فەلسەفیی رۆمانی ، بابلەین ئەپیکۆری و ڕواقییەکان- ستۆیستەکان- ، کاردەکات .
لەڕێگای تەخوێندنەوەکانی ئەنفرێوە بەو تەمامانە دەگەین لە هەنووکەدا شارستانی ئەوروپای زۆرەمەك لە فەلسەفەی هەوەسباسی و شادویستی ئەپیکۆر و رۆمانی دەکات، ئەمەش زیانەکی زۆر نەك هەر لە میراتی فەلسەفی ئەپیکۆر یان رۆمانی دەدات، بەڵکو پێش هەمووشتێك زیان لەو میراتە فەلسەفییەش دەدات لە ئایندەدا چرەدەکات و لە ساتەوەختەکی وەك هەنووکەدا، کە گشت مرۆڤایەتی بە پەتایەکی سامناکی نادیارەوە گلاوە، مرۆڤەکان ناکارن بەپێی پێویست بە گەوهەری ئەو جۆرە فەلسەفانە ئاشنابن. تەنانەت ئەنفرێ لە هەندێك شوێن لە قسە و نووسینەکانی ڕووبەڕووی فەلسەفەی فەرەنسیش دەبێتەوە. ڕاستە کەششی ئەوە دەکات فەلسەفەی فەرەنسی لەناو قەفەسی فەلسەفەی یۆنانی بهێنێتە دەرە(ئەمە زۆرجار سپێنقیل و لوک فەریش دەیکەن) ،وەلێ دواتر دەیخاتەوە ناو قەفەسەکی تری فەلسەفییەوە کە قەفەسی فەلسەفەی رۆمانییە. ئەنفرێ دژایەتی ئەو نەریتە فەلسەفییە ئیدیالیستییە دەکات (بەنموونە ئەفلاتون) بەردەوامی خەی لە بیری فەلسەفی ڕۆژئاوا دا هەیە. بەچوونەکانیشی لە ئەستایا تایبەت بە پەتاکە لەتەك بەچوونە فەلسەفییە هەدەنیستییەکانی یەکانگیر دەکات.
نووسینەکانی دەمی کۆرۆنای ئەم بیرمەندە نەرماندییە پووختەی زاری دەی خەیین. لەسەر ئەو ڕاستییانە بەئاگاماندەهێنن ئاماژەن لەسەر ئەوەی شارستانی ئەوروپا کەوتۆتە دەزەکەوە مردو دەژمێرێت. هەر لەبەر ئەوە گاتە بەو ئەوروپا زەبەلاحە دەکات توانای دروستکردنی ژمارەیەکی پێویست لە دەمامکی نییە تا هاوڵاتیان لە ڤایرۆس بپارێزێت. بەسەرسامییەوە دەڵێت ئەمە چ ئەوروپایەکە پێویستییە تەندروستییەکانی پێدابینەکرێت!
سەرەنجام، ئەم بەشە نووسینە و بەشی دواتریش (بەشی پانزەهەم) بە گفتوگەی ڕوانگەی فەلسەفیی ئەنفرێ نییە لەناو فەلسەفەی هاوچەرخی فەرەنسی یان ئەوروپای، بەڵکو بە تەگەیشتنە لە چۆنیەتی وێنابوونی ئەم پەتایە لە هزری فەلسەفی و سیاسی ئەم فەیلەسوفە فەرەنسییە. سەرەتا زۆر بە پووختی تەقلادەکەین بەڵێك ئاوە لە بنەما فەلسەفییەکانی بیرکردنەوەی ئەنفرێ بدەینەوە، لەوەندەرە تاوەك لەسەر ئەو شەپۆلە فەلسەفیانەش دەوەستین کاریگەری فرەیان بەسەر ئەم بیرکردنەوەیەوە داناوە و لەڕێگاشیانەوە ئەو هیوا فەلسەفیانە دەهێنینەگە خەیان لەسەر بیرکردنەوەکان هەڵچنیوە. هاوتەریب لەتەك ئەوە هەدی هەدی لەلایەك دەینەسەر تەماشاکردنی ئەنفرێ بە پەتای کۆرۆنا ،کە زەمینەی بە تەنگژەیەکی بەزارکەری جیهانی ڕەخساندووە،

لەلایەکی دی چەنیەتی خۆ کەرەنتینکردنی فەیلەسوفەك دەکەینە خواستی بنەڕەتی وتنەکانمان.

فەلسەفە بۆ هەمووان، دروشمی میشێل ئۆنفرێ

فەلسەفە هونەری بوونە گوزارەی ئۆنفرێیە، لە ئەمە واشناکات ناوبراو فەلسەفە دژوار و ئەستەمئامێز نیشاندات. گەلەك جار بە چەشنەك دەتەگە کە فەلسەفە بۆ هەمووانە و بۆ تاقمەکەوە تایبەت نییە. فەلسەفە بۆ هەمووانە دروشمە فەلسەفییە ناسراوەکەی ئۆنفرێیە کە لە زەر بەنە و وانە فەلسەفییەکانیدا بە گوێی گوێگرانیدا دەچرپێنێت. بە پێی ئەم بیریارە خواستخوازە مەرجە فەلسەفە ساناکرێت تا هەموو لەیحاڵیبن و نەشکرێت بە ئامرازەك بۆ دەست دەستەبژێرکەوە. بۆ ئەو مەبەستە "زانکۆیەکی گشتی Université Populaire" ، لەگەڵ چەند هاوکارێکی ڕوناکبیری خۆی دامەزراندووە کە وانەی بە بەرامبەری تیادەڵێنەوە لە بواری : فەمینیزم، بیرکاری، فیلم، سیاسەت، دەروونناسی، جوانناسی، هونەر، ڕەوشت و..هتد. ئەم زانکۆیە بۆ هەموو تەمەنەکان و ئەوانە دامەزراوە لە زانکۆکانی دەوڵەت وەرناگیرێن. واشیبەدەچین ئەم بیرمەندە ئێستا لە میدیای فەرەنسی بە کەسەکی فرەگفتوگۆکەر هەژماردەکرێت و شێوازی نووسینی فەلسەفیشی شێوازەکی شاعیرانەیە و کەمتر بەڵگە بۆ وتنەکانی دەهێنێتەوە و بۆچوونەکانی زۆرتر لە فۆرمەکی ناشیکاریدا جێدەکاتەوە. ئۆنفرێ هەر لە سەرەتای نووسینیەوە کۆششی ئەوەی کردووە تەوی فەلسەفەی ڕۆمانی کەن، نەك فەلسەفەی یۆنانی کەن، لە وتاری فەلسەفیی خۆی و هاوچەرخی فەرەنسی بچەنێت. شان و شەوکەتی نووسینەکانی خۆریکن لەناو وتاری فەلسەفی و سیاسی تازەی فەرەنسی دەردەکەون و بناغە بۆ گفتوگۆی رادیکال و ڕووقایم دادەنێن.
هەنگاوە هزرییەکانیشی لەم ساڵانەی دوایدا گفتوگۆی زۆری بەدوای خۆی ڕاکێشا و کاریگەری سێ بیرمەندە ئەڵمانیە دیارەکەشی (مارکس، نیچە و فرۆید – ئەگەرچی ڕەخنەی توندی فرۆید دەکات) پێوەدیارە. لە تێکستە فەلسەفییەکانیدا گوشارەکی هزری زۆر لەسەر خوێنەرانی خۆی دادەنێت تا هەڵگری بیرۆکەکانی بن و گەلەك گومان و دانایش بەگوێیانا دەچرپێنێت.
لە شێوەی فەلسەفەش لەتەك شیکاریدەروونی دا ،ساڵانەك پێش ئێستا، ئەو تەگەیشتنەی لەسەر شیکاریدەروونی فەرەنسی درکاند کە فەرەنسیەکان (یان ڕۆژئاواییەکان) پێویستیان بە دامەزراندنی شیکاریەکی دەروونییە بەبێ فرۆید، کە ئەوە دەکارێت خزمەتەکی زۆرتر بە شیکاریدەروونی ڕۆژئاوایی بکات. بێگومان دورخستنەوەی

شیکاریدەروونی لە فرۆید، ئەمە گفتوگۆی زۆری لەناو پاریسیە فرۆیدخوازەکان دروستکرد و ئۆنفرێ لە پەرتووکی""ئاوابوونی بتێك""یش فرۆیدیزم و شیکاریدەروونی دەکاتە وێنەیەك کە بەرۆکی شارستانی ڕۆژئاوایان گرتووە. شیکاریدەروونی فرۆید بە شتێکی ناچیزە و بێ فەڕ دەناسێنێت و پێشیوایە چارەسەری تاکە نەخۆشێکیشی نەکردووە. بە ئەم بیریارە فەرەنسیە داماڵینی شیکاریدەروونی لە فرۆید کاتی هاتووە و ڕۆژئاواش پێویستی بە جۆرێکی تر لە شیکاریدەروونییە.

بە ئەپیکۆریبوون لە دەمی کۆرۆنادا چاترین دەرمانە

٢- ئەپیکۆرخوازی میشێل ئۆنفرێ

لەگەڵ بڵاوبوونەوەی پەتای کۆرۆنا قسەکردن لە مەرگ، ئازار و جەستە بوونە بابەتی فەلسەفە بەگشتی و فەلسەفەی پزیشکی بەتایبەت. فەیلەسوفەکان کەم تا زۆر بەرگری لەش و ڕووبەڕووبوونەوەی مەرگیان خستە ناو داڕشتنی زمانەوانی جیاجیاوە. بێشەك لەو فەیلەسوفانە لە پێش هەموویانەوە میشێل ئۆنفرێ ،هەروەك پیشەی پێشووی، لە لەدوانە تەلەفزیۆنییەکانیدا بەچوونەکانی تایبەت بە پەتاکە لەتەك بەچوونە فەلسەفییە ئەپیکۆرییەکانیا یەکانگیرکرد.
بزووتنەوەی فەلسەفی ئەپیکۆریزم (Epicureanism)، کە لە ئێستای فەلسەفەی فەرەنسی بەتایبەت و ڕۆژئاوا بەگشتی کەوتۆتەوە بەر مشتومڕ، بە ئەپیکۆر (Epicurus) ،ئەم بیرمەندە یۆنانییە گەورەیە، دەگەڕێتەوە کە ئەفسوس لەبەر فەوتانی زۆرترین شاکارە ناوازەکانی مرۆڤایەتی بە تەواوی نەیتوانیوە بە فەلسەفەکەی ئاشنا بێت. ئۆنفرێ کە بەچوونە فەلسەفییەکانی لە گەوهەری ئەم بزووتنەوەیە هەڵدەکێشێت لێرە و لە سنوری ئەم بابەتە، دەشێت والە خوێنەر بکەین پێی بەو هاوتاییە بەرێت لە هەناوی ئەم بزووتنەوەیەدا ڕاپەنهانە: دڵنیایی و نەبوونی ئازار. دڵنیایی لە خودی خۆیدا ئازادی و ئاشتیش لە خۆ دەگرێت. هەرچی نەبوونی ئازاریشە بەدووربوون لە ترس، ترس لە مەرگ، دێتەدی. چۆن دڵنیایی بەدەستبهێنین؟ گومانیناوێت کە بە دەستبەرداربوون لە ترس و لە ئازار بە دڵنیایی دەگەین. بەپێی ئەم فەلسەفەیە بەدی ئازارە و باشەش بەختەوەرییە. چێژ دەچێتە خانەی باشەوە. چێژ ئامانجی ژیانێکی بەختەوەرانە و خۆشیهێنەرە. هەرکە چێژ بەدەستهات ئازار وندەبێت. جەستە هەست بە ئامادەبوونی چێژ دەکات، بە بوونی چێژ جەستە لە ئازار دووردەکەوێتەوە. هەر چێژیشە ڕێگاخۆشکەری دانایییە. ئەوی وترا پێماندەڵێت گەوهەری فەلسەفەی ڕەوشتی ئەپیکۆرانە لە چێژ و دڵنیایی پێکدێت. چێژ دروستکەری

دڵنیاییە. بەئەوەی ئەم گەوهەرە، کە چێژ بناغەدانەریەتی، بەتەسازان پێویستی بە چوار لایەنە: نەترسان لە مەرگ، نەترسان لە خواوەند، بەدەستهێنانی بەختەوەری، خۆدەربازکردن لە ئازار. ئەڵبەتە هەڵپەنەکردن بە پارە و پلەوپایە، بایەخدان بە هاوڕێیەتی و چێژوەرگرتن لە ژیان بەشێکیتری"فەلسەفەی ڕەوشتیی چێژ"ی ناوبراو پێکدەنن. هەرچی مەرگە نەمانی جەستە و ڕۆح دەگەیەنێت. وەرای ئەوە، گۆشەگیری، تەنیایی، بێدەنگی و ئارامی لەو تایبەتمەندییانەن ئۆنفرە خواستیاندەکات و بەشێکیش لە کولتووری (ئەپیکۆر) ی و (ستۆیست)ی لەخۆ دەگرن.
لێرەوە ئەوە دووپاتدەکەینەوە کە دیدە فەلسەفییە ئەپیکۆرییەکان لە هزری ئۆنفرەدا لەگەڵ کاتا شکۆی گەورە دەگرن و تەنگژە دەروونی و تەندروستییەکانی ڕۆژئاواش وادەکەن بۆچونەکانی ئەپیکۆر بە چێژ، مەرگ، شادی و ئازار لە زاری ئۆنفرە (و ئەپیکۆرخوازەکانی دی) باڵاکەن، بەڵام ئۆنفرە هەر لەسەر فەلسەفەی ئەپیکۆر کارناکات، بایەخێکی زۆر بە فەیلەسوفە ستۆیستەکانیش (فەلسەفەی ڕواقیەکان Stoicism) دەدات. ئەمەش لەبەرئەوەی ئەو فەیلەسوفانە لە کارەکانیانا لەهاتوو بوونە لە بە بایەخکردنی سێ شت: مەرگ، پیریی و تەنیایی. هاوکات داناشبوونە لە ڕووبەڕووبوونەوەی نەخۆشی، ڕاڕایی و ترس، هەوڵ بە بێماناکردنی پارە و دەسەڵات، لەبەی ئەوانە گرنگیانداوە بە: خۆشی، شادی، چێژوەرگرتن لە ژیان و..هتد.

[illegible]- هێدۆنیستی (چێژخوازی یان شادیویستی) میشێل ئۆنفرە

لێرە وا باشترە تیشك بخەینەسەر ئەوەی ئۆنفرە لەناو فەلسەفەی هاوچەرخی فەرەنسی وەك لێکۆڵەرێك لە بواری فەلسەفەی هێدۆنیزم (Hedonism) ، کە ڕێبازێکی چێژخوازی یان شادیویستییە ، ناوێکی دیارە. ئەم فەلسەفەیە کە بە خۆشادکردن و ئەویتر شادکردن، خۆئازارنەدان و ئەویتر ئازارنەدانەوە سەرگەرمە پێویستییەکی هزری و ڕۆحی مرۆڤی سەردەمە. لەم دیدەوە ڕێبازی چێژگەرای و شادیخوازی لە زۆر شتی ڕۆژانە خۆی بەرجەستە دەکات تا دەروونئارامی و ناخشادی بە کەساکان دەنێت: سەما، چێشتلێنان، شەرابخواردنەوە، خوێندنەوە، گوێگرتن لە موزیك، بینینی فیلم یان کارکردن لەسەر هونەری وێنەکێشان و زۆرشتی تر. ئامانجی سەرەکی ئەم ڕێبازە فەلسەفییە خۆشیانە کە ئەوەش بوونباشی دەگەیەنێت و لەو سەریشەوە تەندروستی دەبەخشێت. ئەمەش بە ئەم چرکەساتە پێتایاویە زێدە مانادارە.
ڕیشەی فەلسەفەی هێدۆنیزم ئەوەیە کە خۆشی (یان بەختەوەری) دەتوانێت مانایەکی زۆر بە ژیانی مرۆڤ بدات. بۆیە فەلسەفەی

هێدۆنیستی لە دیدی ئۆنفرێ بەخشیدانە بە خودی خۆ و بە ئەویتریش، ئەمەش بەبێ ئازاردانی خودی خۆ و ئەویتر دێتەدی. ئەو چێژەی یان خۆشیەی ئۆنفرێ باسیدەکات چێژەکی ماتریالیستیە و لە کۆمەڵگەیەك دەکرێت ئیشی خۆی بکات دادپەروەری تیایدا زاڵە. لێرەوە قسە لە هێدۆنیزم (چێژگەرای) ێکی بەرپرسیارئامێزانەدەکرێت کە لەتەك ڕەوشت یەکدەگرێتەوە. ئەمە بەو مانایەش دێت، ئەو هیچگەراییە (نیهلیزم) ڕەوشتییە ڕەتکرێتەوە دەرێتەپاڵ هێدۆنیزم. بیریشماننەچێت، ئۆنفرێ لەڕێگای ئەپیکۆر و لۆکرێتێس (Leucrece) ەوە خەیاڵمان بەریندەکات و کۆی پرسیارە ڕەوشتیەکان تایبەت بە باشە و خراپە لەوەدا پووختدەکاتەوە کە: دەشێت کەسی ئەتەیست (مولحید، بێئیمان) ڕەوشتی بێت؟ ئەدی دەکرێت باوەڕت بە یەزدان نەبێت و باشەش بکەیت؟ بەواتایەکی تر، بێئیمانەکان ڕەوشتیان هەیە؟
لای ئۆنفرێ "باخچەی ئەپیکۆر" ڕووبەڕووی "کۆماری ئەفلاتون" دەبێتەوە. باخچەیەك کە هەموو کەس لە خۆدەگرێت (کۆیلە، بێگانە، خاوەنپێداویستی تایبەت، ژن، مناڵ، غەریب). زۆرجاریش زوومەك لە واتای باخچەی ئەپیکۆر دەکرێت کە گوایە شوێنی بەڕەڵڵایی و ڕابواردن بووە. باخچەیەکی لەم جۆرە لە دەمی خۆیدا شوێنی گفتوگۆی هزری بووە، کاتەکان لەوێدا بە جۆرێکی فەلسەفی و نەشئەبازانە بەسەربراون و خودی باخچەکەش بەشێکبووە لە بزووتنەوەیەکی فەلسەفی ئەو دەمە. بەپێی ئەم بزووتنەوەیە بە خۆشی و بەختەوەری گەیشتن جۆرێکە لە دانای و هاندەری بیرکردنەوەشە.
لێرە وا چاترە سەرنج بخەینەسەر ئەوەی، لەپاش دەرکەوتنی مەسیحیەت و سەرهەڵدانی شەڕی نێوان ئاین و سیاسەت، فەلسەفەی ئەپیکۆریزم شێوێنرا و لەو بەینەشا زیانێکی فەلسەفیی زۆر بەر بیرۆکەکانی کەوت. بەیێ ئۆنفرێ نیازی سەرلەنوێ گوێبژێرکردن و سازدانی پاکسازیە لەناو مێژووی فەلسەفەی ڕۆژئاوا و "زۆرتریش کار بە وەلاوەنانی ئەو نەریتە فەلسەفیە ئاینی و ئیدیالیستیە دەکات لە (ئەفلاتون و ئاگوستینۆس و کانت) ەوە هاتووە. ئەمەش دەزێکی هزری ئەوتە بە ئۆنفرێ دروستدەکات کە هیواخوازبێت فەلسەفەی ڕۆژئاوا بەرەو ئەو نەریتە ماتریالیستیە یۆنانیە بەرێت کە لە چەند هزرەکەوە (دیمۆکرێتس، ئەپیکۆر، فەلسەفەی ڕۆشنگەری، بەتایبەت ئەنسکلۆپیدیە فەڕەنسیەکان و ئوتیلیتاریستە-سوودگەرا-ئینگلیزەکان) سەرچاوە بگرێت". هەموو ئەم لایەنانەش لە لایەن ئۆنفرێوە لەم ساتەوەختی پەتای کۆرۆنایەدا بە زۆر شێوازی جیا بەرباسدەخرێت و نەخۆشی و پەتا و مردن تێکەڵ بە گفتوگۆ هێدۆنیستیەکان دەکات. مەبەستی ئەمە ئەوەیە، بەکاربردنی خۆشی و چێژ دژ بە ئازار و ڕاڕایی، دژ بە ترس لە مەرگ لە ساتەوەختی پەتای

کۆرۆنادا گرنگی خۆی هەیە. پێتاکە دژە چێژ و شادییە، ئاماژەشە لەسەر ئازارچێشتن و مەرگ. بۆیە ئەمەی مرۆڤی سەردەم پێویستمان بە گەڕینی تێگەیشتنە بە ئازار و مەرگ ئەمەش لەڕێگای بایەخدان بە خۆشەویستی و هاوڕێیەتییەوە.

کۆرەنتینی فەیلەسوفەك

فەرەنسا لە 2020/ 03/ 11 چووە ناو خۆ کۆرەنتینکردن. ئۆنفرێ ڕۆژێك پێش ئەو بەروارە لە هەرێمەی مارتینیك (Martinique) کاتە بەهارییەکانی بەسەردەبرد. ئێوارەی پێش بەرواری ناوبراو گورج بە شوێنی ژیانی لە ناوچەی نۆرماندی لە باکووری فەرەنسا گەڕایەوە. ئیدی لەو کاتەوە چرکەساتەکانی کۆرەنتینی ئەم فەیلەسوفە دەستپێدەکات: لە کاتی کۆرەنتینەکە چی بکەین؟ چۆن کاتەکان بەسەربەرین؟ چی بخوێنینەوە؟ چ جۆرە فەلسەفە و کاری چ فەیلەسوفەك بە هەندوەربگرین؟ لەگەڵ کێ بین، خۆمان یان ئەویتریشمان لەگەڵدا بێت،؟
لەگەڵ دەستپێکی کۆرەنتین ئۆنفرێ هەر زوو لەوە حاڵیدەبێت کۆرەنتین و ژیانی ئاسایی ڕۆژانە لێکدیجیاوازن. واتا و مانای ئازادی ژیانی کاتی کۆرەنتین و ژیانی ڕۆژانی ئاسایی لەیەکتر جیادەکاتەوە. کۆرەنتین لە ئەوانیتر داتەدەبڕێت و دەتکاتە هاودەمی خۆت. هاوڕێیەتی، میوانی، پیاسە، تەوقە، سەردانی شوێنی کولتووری و زۆر چالاکیتر دەوەستێت. هەموو ئەمانە لەلایەك ئەوەش لەلایەك کە کۆرەنتین فەیلەسوف تەقەنەر نییە و هەلیشدەرەخسێنێت بۆ لەتەک خودی خۆبوون دا.
هاوتەریب لەگەڵ ئەوانەی لای سەرەوە باسکرا لە لەدوانەك ئۆنفرێ بەم جۆرە گوزارە لە کۆرەنتین دەکات: گەر پرسیارەکە بە ئێستاوە تایبەت بێت و بە بیرکردنەوەش بێت لە کۆرۆناڤایرۆس باشترە بە خوێندنەوەی نیچە بگەڕێینەوە، بەتایبەت شێوازی نیچە لە جەنالۆجی (بنەچەناسی). وەکیتریش فەلسەفە چالاککەرەوەی بنەماکانی ئاوەزگەراییە کە فەیلەسوفە ئەتۆمی، ماتریالیستی و ئەپیکۆریەکان لە سەردەمە کۆنەکانا بونیادیاناوە. ئۆنفرێ پێی باشە خوێنەر لە ساتەوەختی پەتای کۆرۆنا و ئەو کۆرەنتینەی هاتەسازان بە فەلسەفەی رۆمانی کۆن بگەڕێتەوە، کە بناغەی بە داناییەکی پراکتیکی بووناویئاسا سازاندووە. لە ئەم ئێستادا فەیلەسوفە ئەپیکۆری و ستۆیستیەکان (پلیتارك، سیسرۆن، سەنیکا Seneca the Younger، ئەپیکتێت، مارکۆس ئۆرێلیۆس Marcus Aurelius، لوکرێس) شایانی خوێندنەوەن و بەزیادیشەوە مانا بە دەمی هەنووکەمان دەبەخشن. بەواتایەکیتر، ئەو

تێکستە فەلسەفیانەی ئۆنفرێ بەلایەوە گرنگە مر□ق ل□کاتی کەرەنتین بیخوێنێتەوە تێکستە فەلسەفییە رۆمانیەکانە. باشە بۆ نووسینی فەیلەسوفە رۆمانیەکان نەك یۆنانیەکان؟ پێیوایە یۆنانیەکان ئەڤینداری واتا و ئایدیا، خاوێنی ئایدیالیستی و گەشتی مێتافیزیکی بوونە. بەم چەشنە یۆنانیەکان فەلسەفە بۆ فەیلەسوفەکان دروستدەکەن، هەرچی فەیلەسوفە رۆمانەکانە بە مێتافیزیك و بووناسی (ئۆنتۆلۆژی) پێدەک□ن و ڕقیشیان لە سەفسەتە و ڕەوانبێژییە کە هەموو ئەمانە یاریکردنن بە وشە. هاوکات لە تێزەکانیشیانا بایەخیان بە هاوڕێیەتی، ئەڤینداری، ڕووبەڕووبونەوەی ئازار، پیری و مەرگ داوە. فەیلەسوفە رۆمانەکان بەبۆچوونی ئۆنفرێ نەك تەنیا لە کاتی کۆرۆناڤایرۆس بگرە لە گشت کاتەکانا شایانی خوێندنەوەن.
ئۆنفرێ ئامۆژگاری ئەوەشمان دەکات کە لە کاتی کەرەنتین فیلمەکانی جاك تاتی (Jacques Tati) ببینین و کارە فەلسەفییەکانی میشێل دێ مۆنتاین (Michel de Montaigne) یش بخوێنینەوە، بۆ هاوڵاتیانی ڕۆژهەڵاتیش خوێندنەوەی “”هەقایەتەکانی لافۆنتێن Les Fables de La Fontaine ”“ ب□ پێویست دەزانێت.
لە ساتەوەختی کەرەنتین زۆرێك دووچاری بێزاری بوون. بەپێی ئۆنفرێ ل□ بەرئەوەی کە پەرتووك هەیە بێزاری هەرگیز بوونی نییە. ئەو دەمەی خوێندنەوە دەستپێدەکات غەمباری ونە. هەستی غەمباری ل□ تەك پەرتووك یەکناگرێتەوە. پەرتووك سەرچاوەی هات□د□رەوەیە لە گشت غەمباری و تەنگەتاوییەک. بێزاری ئەو کاتە دەردەکەوێت کە تەنیا لەتەك خۆتا مامەڵە بکەیت. ئەمەش ناشێت ڕووبدات کاتێک جیهانێکی بەرین لە دەرەوەی خودی خۆتا بوونی هەیە. بەم چەشنە بێت ئەزموونکردنی کەرەنتین بۆ ئەوانەی لە بۆشاییدا دەژین خورپەیەکی ڕاستەقینەیە. نەك هەر ئەوە بگرە کەرەنتین مەجبووریشمان دەکات بۆماوەیەك پێکەو□ بین یان لەگەڵ کەسانێك لە شوێنێکی بچووك و تەسك دا بژین. ئەمەش بەپێی کەرەنتینی کەسەکان جیاوازە. شوێنی کەرەنتینی دەوڵەمەندەکان لە شوێنی کەرەنتینی هەژارەکان ناچێت. کەواتە ڕووبەر لە کاتی کەرەنتین مانای خۆی هەیە. ڕووبەری شوێنی خۆکەرەنتینکردنەکان کاردانەوەی لەسەر چۆنیەتی بەسەربردنی کاتەکانی دەمی کەرنتین هەیە. بۆیە ئۆنفرێ لە لێدوانێك کەرەنتین بە ئەزموونێکی کەسی لەقەڵەمدەدات. ئەمە وادەکات واحاڵیبین کەرەنتین لەسەر ئەوە دەوەستێت لە کوێ دەژین. شوێنەکە گەورەیە یان بچووك، دەڤەری هەژارانە یان دەوڵەمەندان، ماڵە یان شوقە. دواتر لەگەڵ کێ دەژین و شوێنەکە چەند شیاوە بۆ فەلسەفەکردن و بیرکردنەوە.
جێی ئاماژەیە، لە لێدوانێك لە ئۆنفرێ دەپرسن لە کۆرۆناڤایرۆس

دەترسن؟ ئەنفەرە دەڵێت دوو جاران لە مەرگ نزیکبوومەتەوە. جارەکیان لە 1988 کە دووچاری جەڵتەی دڵ بووم و جاری دووەمیش ساڵانێك لەمەوبەر کە جەڵتەی دەماغ لێیدام. بۆیە گەر کۆرۆناڤایرۆس بمگرێت کاتەکەم تەواودەبێت. لەبارەی ئەوەش کە کۆرۆناڤایرۆس دەکارێت وابکات مرۆڤەکان ڕۆحی خۆیان دووبارە بدۆزنەوە؟ لەم ڕوەوە ڕاشکاوانە بیرکردنەوەمان بەرەو ئەوە سەیرکردنە دەبات کە کۆرۆناڤایرۆس خەونی ئەوروپایەکانی ئاشکراکرد. ئەوەی ئاشکراکرد کە دەسەڵاتەکانی ئەوروپا نەیانتوانی بەپێی پێویست مرۆڤەکان بپارێزن.
خۆیستی پاریسیەکانیش بە دوورکەوتنەوە لە پاریس و چوونیان بۆ ناوچە دوورەکان، تا لە پەتاکە بە دووربن، ئەوەی نیشاندا پاریس خۆی لە شارەکانی تر جیادەکاتەوە و هەبووەکانیش جیاوازتر کاتەکانی ماوەی کەرەنتین بەسەردەبەن تا ئەوانیتر. هەر ئەم پەتایە شتیتریشی بە ئاشکراکردین: ڕێکەوتنی نێوان ژورنالیستەکان و دەسەڵات بە پەردە پۆشکردنی پەتاکە، هەوڵی زاناکان بە کەمکردنەوەی گەورەیی پەتاکە، ئەمەو دەبەنگی ڕوناکبیرەکان لەوەدا بوو ئەوەنەی بایەخیان بە شەڕزانی خەڵك دەدا بایەخیان بە خودی پەتاکە نەدەدا. تەنانەت ئەوەش کە هەوڵەی بەبەهاکردنی پرۆفیسۆر ڕاوول (Raoult) درا. لەکاتێکا ئەم پیاوە زانایەکی گەورەیە و پێش پەتاکەش خاوەنی پرۆژەی زانستی خۆی بووە، لە لوتبەرزی پاریسیەکان هەوڵەکانی ڕاوولی وەك خۆی نەخستەڕوو. ڕەنگە لەبەر ئەوەش بووبێت کە ناوبراو خەڵکی باشووری فەرەنسایە (مارسێلیا) نەك پاریس.
لێرەوە دەشێت بوترێت کە کەرەنتین قووتابخانەی ژیانە. ئەڵبەتە کەرەنتینی فەیلەسوفێك ، ئەنفەرە وتەنی، پۆزەتیڤە چونکە کاری فەیلەسوف تەنیایی و گۆشەگیرییە نەك هاتووچۆ. گەر کەرەنتین مانایەکی نوێ بە ژیان بدات و وامانیشلێبکات بیر لە بەدیەکانی خۆمان و لە لەدەستچوو و لە لەبیرچووەکان بکەینەوە ئەوە بە بێ ڕاڕایی دەکارین بڵێین: کەرەنتین فێربوون و هەڵگرتنەوەی ئەزموون و تەژیانێکی نوێیە.
وەرای ئەوە، بەپێیئەوەی ئەنفەرە لە هەرێمی نۆرماندی فەرنسی دەژیت و ئەم هەرێمەش ناوچەیەکی باکووری ئاووهەواسازگار، سروشتئامێز و ژینگەتەندروستە کەرەنتینەکەی وزەبەخش بووە و پێشوانییە وەك شارەکان، بەنموونە پاریسیەکان، بەسەریبردبێت ،کە زۆربەیان لە شوقە دەژین و ژیانیان لە ژیانی کەروێشکی ناو قەفەس دەچێت. هەر لەبەرئەوە کەرەنتین بۆ پاریسیەکان بە سەخت دەزانێت.

کەرەنتینی هەژارەکان و دەوڵەمەندەکان

ئەنفەرە لە زۆربەی هەڤپەیڤینەکانی دا کەرەنتین وەک دیاردەیەکی ململانێی چینایەتی دەبینێت. مەبەستی ئەم فەیلەسوفە لەم جۆرە سەیرکردنە بۆ کەرەنتین ئەوەیە، کەرەنتینی هەژارەکان لە کەرەنتینی دەوڵەمەندەکان ناچێت. کەرەنتینیش بە هەڵەیەك دەزانێت کە وا لە مرۆڤەکان دەکات بە خودی خۆیان بگەڕێنەوە. کەرەنتین بە بەشێك، بەتایبەت هەژارەکان، ئەوانەی شوێنی شایستەیان نییە، بە قەفەسی ئاژەڵان دەشوبهێنێت. ئەمانە لەبەر بێ جێگای و خراپی ڕووبەری نیشتەجێبوونیان لە بازنەیەکدا بە دەوری خۆیانا دەخولێنەوە. ئەو دەزەی کەرەنتین دروستیدەکات وا لە مرۆڤ دەکات پێویستی بەوە بێت ڕووبەڕووی خودی خۆی ببێتەوە و ئەم خودەش لەتەک مناڵ و هاوسەر(پارتنەر) ئاوێتەبکات. گازندەی کەرەنتین دەکات کە مرۆڤ کاتی بۆ خودی خۆی زۆر بەدەستەوە نییە، هەمیشە کەسێك یان کەسانێك لەدەوروخولین. واتە کاتی کەرەنتین تەنیا نیت و کەمتریش لەگەڵ خودی خۆتی. دەوڵەمەندەکان تایبەتتر کاتی کەرەنتین بەسەر دەبەن و هەرهەموو لە شوقەیەك زیاتریان هەیە و لە گەڕەکی قەشەنگتریش دەژین و دەشتوانن کاتەکانیان لە خانووە گوندییەکانیان، لە ناوچەی نەرماندی و هەرێمی باسك و دوورگەکان، بەسەر بەرن. ئەم تێگەیشتنە ئەنفەرییە ئەوەمان پێدەڵێت کەرەنتین دەچێتە ژێر سایەی یاسای ململانێی چینایەتییەوە.

ئەنفەرە گوماندەکات هەموو بە هەمان شێوە ڕووبەڕووی تەنگژەکە ببینەوە. خودی کەرەنتینیش بە یەکێك لە ئاماژەکانی ململانێی چینایەتی دەزانێت. دەوڵەمەندەکان شوقەی باشیان لەناو جەرگەی شار هەیە و هاوکاتیش ماڵیان لە خۆشترین گوندەکانی باکووری فەرەنسا هەیە. هەرچی هەژارەکانە لە ناوچە پەراوێزەکان لە شوقەی بەرتەسك دەژین و توانای ئەوەشیان نییە ماڵیان لە گوندەکان هەبێت. هەر ئەوانەی لە شوقەی باشی ناوجەرگەی شار دەژین دەتوانن سێ ژەمە خواردنی فرێش بخۆن و لەو بەقاڵانەش دەیکڕن لەو گەڕەکانە بەردەوام شتی فرێش دەفرۆشن. هەرچی هەژارەکانە خۆریکی خواردنی ماکەرۆنە و قوتوون. لێرە ئەنفەرە ناڕاستەوخۆ باس لە جیاوازی سیستەمی خواردنی هەژاران و دەوڵەمەندانیش دەکات.

ئەو کەسانەی حەز بە خوێندنەوە و گوێگرتن لە موزیك و بینینی فیلم دەکەن لەخۆگونجان لەگەڵ کەرەنتین لەوانیتر بەتواناترن. بەپێی سۆسیۆلۆژیای پیێر بۆردیۆ (Bourdieu) ش بێت خاوەن شوقە جوانەکانی ناوەندی شار خواردنی تازەی گرانبەها دەخۆن و دەشتوانن لە خانووە لادێیەکانیان بە خۆشی بحەسێنەوە و لەوێش سەرلەنوێ ڕۆمانی”” لە گەڕان بەدوای کاتی بەسەرچوو”” ی مارسێل پرۆست (Proust) بخوێننەوە، ئەمە پەرتووکە خۆشەویستەکەی ئەو بۆرجوازیانەیە خۆیان

بۆ ئەریستۆکراتی دەزانن، یان بۆ دەهەمین جار خەریکی بینینی فیلمەکانی گۆدارن (Jean-Luc Godard) و ..هتد. بەم تەنزە ئۆنفرێ گاڵتە بە ژیانی ڕوناکبیری دەوڵەمەندەکان دەکات. کەچی هەژاران لەکاتی کەرەنتینەکە، بە بۆچوونی ئەم فەیلەسوفە، ژیانێکی فرەسەخت، داخراو و سست دەژین.

پەراوێز: تێکڕای لێدوان و نووسینەکانی میشێل ئۆنفرێ کە لەم نووسینە کەمێکی لێوەرگیراوە لەم دوو ئەدرەسەوە وەرگیراون:

http://michel-onfray.over-blog.com/2020/04/michel-onfray-le-professeur-webtv-8.4.2020.html

/https://michelonfray.com

هەروەها لێدوان لەگەڵ ڕۆژنامەی مەغریبی https://lactu24.com/ بەناوی

Notre monde vient de vivre la révélation que nous vivons dans une fin de civilisation

و لێدوانێك لە لەپوان (Le Point) لە 22/03/2020 بەناوی (L’Europe est devenue le nouveau tiers-monde) (ئەوروپا بووەتە جیهانێکی سێهەمی نوێ)

گفتوگۆ لەگەڵ نووسەر سمکۆ محەمەد… بەشی 3… ئا: عەباس جەمیل جەماو

هەموو دونیا بەپێی فەلسەفە ریفۆرم و سیاسەت بکات، چەوسانەوە کۆتایی پێ نایەت

بەردەوامبوونی ململانێ لەگەڵ هێزی گەورەتر لەمرۆڤ، ستایلێکی تری خۆکوشتنە

ئامادەکردنی: عەباس جەمیل جەماو

سمکۆ محەمەد نووسەر و روناکبیر لە بەشی سێیەمی گفتوگۆکەماندا قسە

لەسەر بەشێك لە ژیان و ئەزموونی سیاسی خۆی دەكات و هەروەها تیشك دەخاتە سەر چەمكی سیاسەت لەدیدی (ماكیاقیللی و كانت)ەوە، پێی وایە ئەوەی لەیەكتریان جودا دەكاتەوە، تەنها ئەخلاقە.

دەقی گفتوگۆكە

پرسیار: وێڕای ئەو چەندین كتێبە ئەدەبی و فیكریانەت كە بەچاپت گەیاندوون، پێم وابێ كتێبت ئامادەیە بۆ چاپ لەبارەی یادەوەرییەكانتەوە، باس لە چالاكیەكانی خۆت دەكەیت بەناوی شكست، تێیدا ئاماژەت بە ئەزموونی ڕۆژنامەوانی و ئەدەب و فیكر و بزوتنەوەی چەپ..هتد كردووە، وێستگەی ئەزموونی سیاسیت چۆن و لەكوێوە دەستی پێكرد؟

سمكۆ محەمەد: هەڵبەتە من پێشتریش هەر خەریكی خوێندنەوە و نووسین بوومە، لەپەنای سیاسەت، كاری ئەدەبی و ڕۆزنامەوانیشم كردووە، ڕۆژنامەوانیش تەنها بۆ ئەوەبوو كە رووبەڕێك بۆ ئازادی فەراهەم بكەم، ئەوەی كە ویستومە هەموو شتەكان ببەمەوە سەر سیاسەت بەرمەبنای ئەوە بووە كە لەژێر كاریگەری قوتابخانەی ماتریالیزمی دیالیكتیكی بووم و لەوێشەوە سیاسەتم وەك هونەرێك لەبەرچاو گرت و گرنگیم پێدا و بوو بەیەكێك لەئەولەویەتی كار و بیركردنەوەی من، جگە لەمەش نەوەی ئێمە هەم نەوەی بەرهەمی جەنگ بوو ژیانی لەگەڵ ئەو جەنگانەدا بوو كە بەناچار دەژیا و بوو بەسیاسی، هەم بۆخۆی بارگاوی ببو بەسیاسەت و هەروەها ژیان و چالاكی شێوەیەك بوو لەهەڵوێست، هەڵبەت لەبەر ئەوەی ژیانی سیاسی و كۆمەڵایەتی و ئابوری ئێمە جیاوازی هەبوو لەو فەزایەی كە بۆ گەنجی دوای هەزارەی سێهەم رەخساوە، بۆ نموونە مەسەلەی هاتنی تەكنۆلۆژیای بەپەلە و بەهرەمەندبوونی گەنج لەهەموو بوارەكان و چاوكرانەوەیان بەرووی دونیا، لەمەش بترازێ رەنگە هەندێ كەس لەنەوەی ئێمەش هەبوون دووربوون لەسیاسەت، بەڵام ئەوە تێگەیشتنی من و هاوڕێكانم بوو كە لەدەرەوەی سیاسەت هیچ ئینسانێك نایكڕێت، چونكی ئەوە ئێمە نیین سیاسەت هەڵدەبژێرین بەڵكو ئەوە سیاسەتە پەلكێشمان دەكات و ناچارمان دەكات یاری تێدا بكەین، بەلەبەرچاوگرتنی پەیوەندیی راستەوخۆ و ناراستەوخۆی بەواقیعی ژیانی ئینسانەوە هەیە، مومكین نییە دوور كەوتنەوە لێی، بەم پێوەدانگەش بێت تێدەگەین كە سیاسەت پانتاییەكی گەورەی داگیركردووە لەژیانی ئینساندا، من لەم راستاییەدا لەنێو هاوتەمەنەكانی خۆم و ئەو نەوەیەی كە لەگەڵمدا ژیاوە، وەك كەسێكی جیا لەوان بیرم كردۆتەوە، ئەمەش بووە مایەی سەر ئێشە بۆم و چەند جار لەساڵانی هەشتاكان و نەوەدەكان لەسەر

سیاسەت زیندانی کراوم لەسەردەمی بەعس و لەدوای راپەڕینیشەوە، بەڵام بۆمن مایەی خۆشحاڵی بووە، چونکی توانیم دوورتر رەهەندەکان دیاری بکەم لەهەر شتێك کە بمەوێت قسەی تێدا بکەم و ئەزموونی بکەم، بەشێکی دیکەی ئەوەی من ئارەزووم کردووە هەم سیاسی و هەم رۆژنامەنووس و نووسەر بم, ئەوەبوو کە خەڵکی شارێکم هەمیشە لەکێبەرکێی جیاوازدا ژیاوە، مەبەستم لەشاری کەرکوکە، سابا ئەو کێبەرکێیە ناسیونالیستی بێت، یان ئینتەرناسیونالیستی. هەڵبەتە پێشتر ناکامڵ بووم، ئەو پێکەوە ژیان و جیاوازی قبوڵکردنەی کە ئێستا خەریکم بیری لێدەکەمەوە, ئەوکات وەها نەبووم, ئێستا بەلەبەر چاوگرتنی ئەو میتۆدە فکریانەی لەئەوروپاوە گەیشتونەتە ئێمە یارمەتی داوم کە وردتر لەجاران بیر بکەمەوە، بەم شکڵە هەوڵمداوە ئەو کتێبانەی کە لەبارەی یاسای سیاسەت و زانستی سیاسیدا هەیە کەڵك وەربگرم و جیایان بکەمەوە و کەمێك دوور بکەومەوە لە کاڵفامی و بیری خاو, یان وەهمی سیاسی مۆدێرن، هەر بۆیە بەشداریم لەدامەزراندنی چەند گروهێکی سیاسی کردووە، پێشم وابووە ئەگەر رۆشنبیری بەش بەش بکەین سەرەنجام لەنێو سیاسەتدا کۆدەبنەوە، هەڵبەت بەلەبەرچاو گرتنی ئەو هەلومەرجەبوو کە سۆڤیەت لەئارادا بوو کێبەرکێی دوو سیستمی سیاسی و دوو جەمسەری ژیانی سیاسی لەنێو کۆمەڵگەکاندا، ئەو باوەی وەرگرتبوو، ئەوکات گەنج لەنێو گروهەکانی کۆمەڵە و مارکسیەکان پەیوەندیان دەگرت و منیش یەکێك بووم لەوکەسانەی بەبێ لەبەرچاو گرتنی ئیدیۆلۆژیا دەقەکانی مارکسم و ئەنگڵس و بیرمەندەکانی دیکەم دەخوێندەوە و ئیلهامم لێوەردەگرتن، ئەمەش بەو پێوەدانگەی کە لەبیری ئەرستۆ و دواتریش ماکیاڤیلی و کانت هەبوو، چونکە بۆم دەرکەوت کە دوو ئاراستەی فکری هەیە لەسیاسەتدا، فکری ماکیاڤیللی یە بەپێی ئەخلاقی کار ناکات، هەرچی فکری کانتی یە کە بریتییە لەپەیوەست بوون بە ئەخلاقەوە، بۆیە ئەوەی ئەو دوو بیرمەندە لەیەکتر جودا دەکاتەوە، تەنها چەمکی ئەخلاقە لەسیاسەتدا، بەهەرحاڵ بیری پۆستمۆدێرنە ئەگەرچی کاریگەری لەسەر من نەبووە، بەڵام بەخوێندنەوەی قوتابخانەی فرانکفۆرت و پاش فراکفۆرتییەکان و هاتنی رەوتی فکری لەلایەن ئالان تۆرین و ئالان بادیۆ و پیتەر برۆکەر و هتد، تەواو بەم بیرمەندە مۆدێرنانەوە سەرقاڵ بووم، تاکو تێبگەم بەدیماگۆجیەت قسە نەکەم، چونکە ئەم زاراوەیە لەساڵانی هەشتاکان و نەوەدەکان زۆر باو بوو، بەتایبەتی بە مارکسییەکانیان دەگوت خاوەن بیری دیماگۆجی، منیش هەوڵمداوە ئەوە بزانم بۆچی سیاسەت و سیستمەکان هەوڵی ریفۆرم دەدەن و کەڵك لەبیری ئینتەرناسیۆنالیستی وەردەگرن، تاکو منیش لەرووی فکرییەوە کەڵك لەوە وەربگرم لەدوالیزمەکان کە بیرمەند و پێغەمبەرەکانی

مێژووی کۆمەڵگەی بەشەری و بیر لەوانە بکەمەوە، لەوە تێگەیشتم کە ڕۆشنبیری کەڵەکەبوونی مەعریفە و ترادسیۆنەکانی کۆمەڵگە بووە لەمێژودا.

هەموو چەمکانەی لەسەرەوە باسم کردن، هەمیشە کاریگەریان لەسەرم داناوە و لەگەڵمدا هاتوون و گەشەی کردووە, بەڵام سەر بەیەك قۆتابخانەی بیرکردنەوە بوومە و لەدڵەڕاوکێدا نەژیاوم، ئەویش بیری ماتریالیزمییە، ئەوەش کە بەدەوری ئارەزووەکانی خۆمەوە نەبووم و خەریکی بیرکردنەوە بووم لەسیاسەت مەنفەعەتی گشتیم زیاتر لەبەرچاو دەگرت، لەوەی مەنفەعەتی خۆم لەبەرچاو بگرم کە ئێستاش وەها بیردەکەمەوە, سەرەتای گەنجێتیشم هاوڕێکانم هاندەدا کە دەسەڵاتەکان ئەوەیان دەوێت گەنج ڕوو لەسیاسەت نەکەن و هەرزەکارانە هەڵبسوڕێت, ئەمە لەسیاسەتی بەعسدا بەرۆشنی دەرکەوتبوو و هەوڵی دەدا هەرچی زیاتر گەنج لەسیاسەت دوور بخاتەوە بەبیانووی ئەوەی بەدەوری ئارەزووەکانی خۆیانەوە بن نەك سیاسەت، ئێستاش دەسەڵاتەکانی دونیا هەمان بیرکردنەوەیان هەیە و پشتگیری لەو بیرۆکەیە دەکرێت لەنێو بەناو ڕۆشنبیراندا، یان بە بیری لێکاڵی و وەرزش و تەکنەلۆژیای نوێ و بە فیلمی ئاکشن و هتد خەریکیان دەکەن.

پرسیار: باشە بەوپێیەی تەمەنێکت لەناو فیکر و سیاسەتدا گوزەراندووە و دەکرێ بڵێین هەر بەو هۆیەشەوە ناوبانگتان پەیداکردووە، دەمەوێ بپرسم دوای هاتنی مۆدێرنە پەیوەندیی ئایدۆلۆژیا و فەلسەفە چووە چ ئاستێکەوەو تا چەند لە خزمەتی یەکتر بوون؟

سمکۆ محەمەد: بائەوە لەبیر نەکەین کە لەبەردەممماندا مێژوویەك هەیە پێمان دەڵێت" لەهەر سەردەمێك و قۆناغێكدا شێوەیەك مامەڵە کراوە لەتەك ئینساندا "مەبەستم لەقۆناغە یەك لەدوای یەکەکانە، کەڵك وەرگرتن لەم نەسیحەتە فکرییە لەوێدایە کە قۆناغەکانی کۆمەڵگەی بەشەری راستییەکی هاشا هەڵنەگرە، قۆناغەکانی دایك سالاری و کۆیلەیەتی و فیودالیزم و دواتریش لەکێبەرکێیەکی بەردەوامدا هاتنی سیستمی سەرمایەداری و ئێستاش سیستمێکی نوێی پۆست سەرمایەداری بەردەوامی بەم شێوە سیاسەتە داوە. بەڵام ئەوەی کە(فۆکۆ یاما) باسی لێوە دەکات و دەڵێت" مێژوو کۆتایی پێهات" لەراستیدا ئەم موناقەشەیە هێگڵ لەسەردەمی خۆیدا کردی و پاشان مارکس هات و رەخنەی لەو دیالیکتیکە گرت و گوتی" ئێمە کەڵکمان لەدیالیکتیکی هێگڵ وەرگرت، بەڵام ئەو میتۆدە لەسەر سەر

راوەستابوو، ئێمە هاتین لەسەر پێی خۆی رامانوەستان"، دواتر لەسەر فەلسەفەی سیاسی قسەیەکی دیکە دەکات و دەڵێ" ئێمە کارمان ئەوەیە دیالیکتیك بیخەینە سەر پێی خۆی کە ئەمە کاری فەلسەفەیە و پێشتر فەلسەفە ئەم وەزیفەیەی وەرنەگرتبوو، بۆیە ئێمە ئەوەمان زیاد کرد کە فەلسەفە کاری گۆڕینی واقیعی ژیانە، نەك وێناکردنی کارەکانی رابردوو"، هەر وەك ئەوەی بۆ سەلماندنی بیانووەکەی گوتی" مێژوو لەسەر پشتی رابردووەکان راوەستاوە" ئەمانە وتەی فەلسەفی مارکسن و هیچ رۆشنبیرێك ناتوانێ نکوڵی لێبکات و کەڵکیشی لێوەرگیراوە، جگە لەوەش فۆکۆ یاما مردنی مرۆڤی لەفەلسەفەی نیچەوە وەرگرتووە و هەڵاوگێڕی کردۆتەوە، جگە لەمانە شتێکی نوێی نەگووتوە، ئەلێرەوە تێزەکەی فۆکۆ یاما هەڵدەوشێتەوەو ناتوانێ جێکەوتە بێت، بۆیە من ئەو پێشەکیەم هێنایەوە بۆ دوالیزمییەتی ریفۆرم یان توندوتیژی، لەبەر ئەوەی ئیدیۆلۆژیاش لەو سەروبەندەدا کە پێشتر کار بەئایدیۆلۆژیا دەکرا، راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بێت، خراپ کەڵکی لەفەلسەفە وەرگرتووە و کردوویەتی بەجۆرێك لەئایین، هەر بۆیە من لەو بڕوایەدام ئەگەر هەموو دونیا بەپێی فەلسەفەش ریفۆرم بکات و بەفەلسەفە سیاسەت بکات، بەپێچەوانەوە چەوسانەوە کۆتایی پێ نایەت، بەشێکیشی ئەو ئیشکالیاتەیە کە مرۆڤی ناچار کردووە و پاشان پاشگەز بۆتەوە لێی، مادام ئێمە لەبەردەم مەوقیعەتێکی سێ جەمسەرین واتە (پێش رووداو، کاتی روداوو، پاش رووداو)، کەواتە دانانی ئەم زەمەنە ئەزموونمان بۆ دەکاتە سەنگی مەحەك، لێرەوەیە نیازمان بەلێکۆڵینەوەیەکی سیاسییە کە لەقوتابخانەی ماتریالیستی دیالیکتیکدا زیاتر کاری لەسەر کراوە و رۆشنتر کراوەتەوە، هەر لەوەی کە ئەم بیرە پێ لەسەر هیومانیزم دادەگرێت، واتە جێکەوتەکردنی بیری مرۆڤدۆستی لەبەرامبەر مەرگدۆستی، ئەمەیە فەلسەفە و فکر ئەگەر خۆ کوشتنیش هەڵبژێرن، ناهەقی نییە، چونکە بەردەوام کردنی ململانێ لەگەڵ هێزی گەورەتر لەمرۆڤ، ستایلێکی تری خۆکوشتنە، ئەمە بەرمەبنای فکری مارکسە کە موناقەشەی ئینترۆپۆلۆژیا و کۆمەڵناسی کردووە لەسەردەمی ئەبیقۆرسەوە تاهاتنی تێزی نوێ بۆناو کایەی سیاسەت، لەوێوە تێدەگەین کە دابەشبوونی ئینسان بەسەر کۆمەڵگەی جیاواز و نەتەوە و مەزهەبی جیاوازدا، یان ئەو نەریتەی لەپەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکاندا هەیە، یان ئەوەی مرۆڤ هەمیشە لەگەڵ سرووشتدا ململانێ دەکات، یان هەوڵی بێهودەی ئینسان و رزگاربوون لەمەرگ، بەشێك لەو موناقەشانەیە کە هەمیشە لەنێو فکردا جێگەیان دەبێتە وە و کۆتاییان پێنایەت، هەموو ئەمانە ئایدیۆلۆژیا سنووری بۆدانا و فکری لەو بابەتانە قەتیس کرد، ئەمە جگە لەوەی فکری موزەیەف ئەو دونیابینیانە دەیگۆڕێت بەئاراستەیەکی

دیکەدا دەیبات، ئەگەر خوێنەر هۆشیار نەبێت ئەو کێشانە دەدۆزێتەوە کە ئایدیۆلۆژیا چ زیانێکی گەیاندووە، ئەمەش مێژوو لەگەڵ خۆیدا باریهێناوە.
بۆیە کەس ناتوانێ (ئیتنیك، مەزهەب، ترادیسیۆن) بەگشتی لەبیری ئینساندا وەدەرنێت، کەوابوو مێژوو شتەکان و دیاردە جیاوازەکان دیاری دەکات، ئەو بەش بەش کردنەی ئینسانیش راستییەکی هاشا هەڵنەگرە، ئەگەرچی هیگڵ مێژوو وەها پێناسە دەکات و بەکۆی زەمەنەکەی خۆی لەقەڵەمدەدات، بەڵام لەشوێنێکی تردا دەڵێت "ئەوەی کە لێوەی فێر نابین خودی مێژوو خۆیەتی" بەڵام مارکس ئەم ئیشکالیاتەی لەبیری ئینساندا رزگار کرد و وەڵامی پێدایەوە و دواتر حەتمیەتی بۆدانا، من پێموایە یەکێکە لەئیشکالیاتە فەلسەفیەکانی مارکس بۆمێژوو لەوەی مەرگ بۆ سەرمایەداری دەداتە دەست خودی سیستمەکە خۆی کە ئێستا ئیتر دوای تێپەڕبوونی سەدەیەك زیاتر وەها دەرنەچوو، ئەو لێرە کە باس لەبیری سۆسیالیزم دەکات بەوە گرێیدەدات کە نەهێشتنی چەوسانەوەی نەتەوەیی و چینایەتی سەرەتا لە نەهێشتنی نەتەوەی سەردەست بەسەر نەتەوەی ژێر دەستەوە هەڵدەوەشێنێتەوە و ترادیشنەکان وەکو خۆی تەماشا دەکات کە هەندێ لەبیرمەندان خراپ کەڵکیان لەکۆمۆنیزم وەرگرتووە, گوایە مارکسیزم و سۆسیالیزم دژی نەتەوەخوازیە کە بەبڕوای من پێچەوانەکەی راستە، ئەگەر ئەو باسەی ئێستا دونیای سەرقاڵ کردووە و ناوی کۆڤید 19 یە، گرێی بدەم بە ستایلێکی تری کۆمۆنیزم کە دەستکردی خودی سەرمایەدارییە، هەڵەنیم، چونکە ئەو حەتمییەتەی کە مارکس و مارکسییەکان باسیان دەکرد، ئێستا سەرمایەداری هاوچەرخ خەریکە خۆی پراکتیکی دەکات بەسەر گرووپە بچووکەکانی خوار خۆیەوە، بۆ ئەوەی تەمەنی درێژبێت و بمێنێتەوە وەکو تارمایی، هەڵبەتە ئەمە پێویستی بە ئارگۆمێنتی نوێ هەیە تاکو وەڵامی پرسیارەکەی دوای ئەمە بدرێتەوە بۆچی خۆی دەکوژێت، بەوپێیەی کە سەردەمی ئێستا، سەردەمی ئارگۆمێنتە بۆ ئاشکراکردنی تەکتیکی سیاسی پێست سەرمایەداری هاوچەرخ.

پرسیار: وتەیەکی دینیس دیدیرۆ هەیە کە دەڵێت" پێشتر و نەبووە فەیلەسوفێك پیاوێکی ئاینی بکوژێت لەکاتێکدا پیاوانی ئاینی زۆرێك لە فەیلەسوفانیان کوشتووە، ئایا لەمڕوانگەیەوە ئایدیۆلۆژیا بیرۆکەیەکی بکوژە یان لەکۆتاییدا پاڵنەرە بۆ کوشتن، لەکاتێکدا فەلسەفە بیرۆکەیەکی خۆشەویست و ئاشتی ئامێز بووە؟

سمکۆ محەمەد: بەرلەوەی باس لە ئایدیۆلۆژیا بکەین، دەبێ باس

لەڕۆشنگەری و قبوڵکردنی جیاوازی بکەین، چونکە سیستمی کەنیسە و قەشەسازی لە ڕۆژئاوا، تەنها ئایدیۆلۆژیا نەبوو، بەڵکو سیستمی سیاسی بوو، بەوپێیەی جگە لەقەبوڵ نەکردنی ئایینەکانی تر و کەلتوورەکانی تر، تەواو فەزای سیاسی و فەرهەنگیشی خنکاندبوو، دیدرۆ یەکێك لەو بیرمەندانە بوو کە لەهەوڵی دەقشاکاندنی ئەو سیستمە و ئەو بیرکردنەوەیە بوو کە بە دیماگۆجییەت ناسرابوو، واتە تاك بیری و بیرتەسکی و بیری بەستوو، هەڵبەت ئەم دیاردەیە دواتر بەیەکێك لەنەخۆشیە سایکۆلۆژییەکان لەقەڵەمدرا، بەهاتنی سەدەی هەژدە، ئیدی ڕۆشنگەری گەشەی سەند، پێشەوانی ئەم بوارەش بریتی بوون لە ڤۆڵتێر و جان جاك ڕۆسۆ کە ڕەوتی ڕۆمانسیزمیان بەئایینەوە گرێدەدا، بەلایەنی کەمەوە جێپەنجەیان بەسەر گۆڕینی عەقڵی کەنیسەوە دانا، لەوانەش بەرهەمە ناسراوەکەی ڕۆسۆ بەناو پەیمانی کۆمەڵایەتی بوو، ئەمە بەشێکی لەژێر کاریگەری دینیس دیدرۆ بوو، بەڵام دیدرۆ هەتا لەژیاندا مابوو بەهۆی توندوتیژی دەسەڵاتی کەنیسەوە کە کوشتنی فەلسەفە یەکێك بوو لەو ئەرکانە، هیچ کتێبێکی بەچاپ نەگەیاند، تەنها ئەو گفتوگۆیانە بوو کە لەبارەی ئایین و ئیلحاد و ماتریالیزمەوە قسەی لەسەر دەکرد، لەوانەش موناقەشەکردن بوو لەسەر سیستمی پاشایەتی و کەنیسە و کەسایەتی مارشاڵ ی ئەو سەردەمە، چونکە فەرانسە لەکاتی خۆیدا سیستمەکەی پاشایەتی بوو، ئەمەش بەوهۆیەوە بوو کە سیستمەکە بەرادەیەك گوتاری زاڵ کردبوو، تائەو ئەندازەیەی کە لەژیانی کۆمەڵایەتی و ئەدەبیشدا ڕەنگیدابۆوە، هەڵبەت ئەمە دوای مردنی کاریگەری هەبوو بۆ سەر ڕۆشنگەرەکان، بەڵام دەبێ ئەوەشمان بیرنەچێت کە ئایدیۆلۆژیا بەشێکی تر بوو لەکێشەی ڕۆشنگەری، بەوپێیەی هەتا کاتی دابڕانی فەلسەفی دوای کارڵ مارکس، ئایدیۆلۆژیا یەکێك لەڕێگرییەکانی بەردەم فەلسەفە بوو، بێگومان لێرەوە ڕەخنەی راستەقینە و دیالیکتیکی دەستیپێکرد، چونکە هەموو ئەو بیرۆکانەی بۆ دەربازبوون لە میحنەتی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و سیاسی هەبوون، هیچیان دابڕانی راستەقینە و بێ کەموکوڕی نەبوون بە فیورباخیشەوە کە دانەری فکری ماتریالیستیە، بەهیگڵیشەوە کە دانەری دیالیکتیکە، بۆیە قسە لەسەر ڕەخنە دەکەم وەکو ئەوەی پێشووتر باسمان کردووە، چونکە دەرکەوت بەبێ ڕەخنە هیچ سیستمێك ناتوانێ ژیانی سیاسی ئاسایی وەربگرێت، یان هیچ نەبێ جیاوازی و قەبوڵکردنی ئەویتر وەکو واقیع تەماشا بکات، لەراستیدا مەسەلەکە تەنها ئایین نییە، بەڵکو ئیدیۆلۆژیای توندئاژوو، لەئایین خراپتر و دوژمنکارانەتر مامەڵەیان کردووە لەگەڵ فەیلەسوفەکان و بیرمەندەکان، چونکە ئەوان هەرزی فکری و فەلسەفە و ماتماتیکیان نەدەکرد، بۆ نموونە ئەم نەریتە درێژەپێدەری قەناعەتی

دەسەڵاتێك بوو لەیێنانەوە سەرچاوە گرتبوو، ئیدی ئەو سیستمە تاكو شكستی هێنا یان تاهاتنی مارتن لۆسە كە ریفۆرمی ئایینی كرد، دەیان كەسی وەكو سوقرات و گالیلۆ و كۆپەرنیكۆس و گرامشی و ترۆتسكی و دواتریش حەللاج و سوهرەوەردی و هتد هاڵی. ئەمانە تەنها جیاوازی فكرییان لەگەڵ دەسەڵاتی سیاسی و فكری هەبوو، ئەگەرنا خەتاكە تاوان نەبوو بەڵكو فكری نوێ بو لەدژی سیستمی ئایینی و كەنیسە، بۆیە لەشوێنێكی دیكە ئەگەر بەرگریكردن نەبێ لە ئایدیالیزمی كۆنەپەرستانە، ئایدیۆلۆژیا بەتەنها چەمكێكی نەرێنی نەبووە، بەڵكو ئایدیۆلۆژیا بەشێك بوو لەو هۆكارانەی كە زەمینەی بۆ كرانەوە سازكرد.

پرسیار: بەدەر لەم گفتوگۆیە، دیدی ئێوە لەبەشەكانی پێشووتری چاوپێكەتنەكانمان، وادەردەكەوێت لەگەڵ تەوژمە فكرییە مۆدێرنەكاندا گرفتت هەبێ، دەپرسم روانینتان بۆ نەزمی نوێ چۆنە كە بەگڵۆبالیزە ناوزەد دەكرێت. ئایا ئەم چەمكە لەكوێی فیكری سیاسیدا خۆی دەبینێتەوە، یان روونتر بڵێم تا چەند نوێیە لە فیكری سیاسیدا؟

سمكۆ محەمەد: ئەگەر تەماشای فكری سیاسی بكەین لەسەر دەستی بیرمەندانی سەدەی نۆزدە هاتۆتە ئاراوە، پێشتریش وەكو باسم كرد لەسەر دەستی بیرمەندی پێشەوای ڕۆشنگەری بووە كە هەم كاری دابەشكردووە و هەم گۆڕینی شوێنی ئینسانی گۆڕی لەگوندی بۆ ئاگاوە بۆ شاری فراوان و پێشكەوتوو، بۆ نموونە گەشەی تەكنۆلۆژیای سەرەتایی و تەلارسازی و شێوەی خوێندن و كەرەستەی نێوماڵ و بیركردنەوە بەڕووی دونیادا بەشێوەی فراوان و هتد، دواتر كانت و پاشان هیگڵ قسەیان لەسەر كردووە, دواتر ماركس لەمانیفێستدا ئاماژەی پێداوە ئەو دەڵێت" وەختێك دێت سیستمی سەرمایەداری هێند پڕ دەبێت بەناچار سەرمایەگوزاری دەخاتە دەرەوەی جوگرافیاكەی خۆی و ئێق دەكاتەوە" ئەمە ڕێك ئەو مانایەمان دەداتێ، هەروەك ئەوەی بەشێك لەناوەڕۆكی گڵۆبالیزەیشن پێناسە دەكات و جۆرێك لە پێشبینی بوو، گەشەی تەكنۆلۆژیا و بازاڕ و گۆڕینی چەمكەكانە بەئاراستەیەكی دیكەدا كە دیسان بازاڕی فكرییە و كۆمەك بەبازاڕی ئابوری دەكات و لەوێشەوە بازاڕی سیاسەت، بەڵام ئێستا لەچەمكێكدا بچوك كراوەتەوە.
ئەوەتا دەوڵەتانی جیهان كۆمپانیاكانی خۆیان لەدەرەوەی خۆیان كار پێدەكەن، نموونەش بەگەڕخستنی تەكنۆلۆژیا سەربازی ئێرانە كە لەلایەن وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیاوە بەدەستیهێناوە وەكو یابان و چین و كۆریاو ئەڵمان و هتد. هەرچی ئەوروپایە كۆمپانیاكانی خۆیان

دەفرۆشتەوە بەدەوڵەتانی بێبەرهەمی وەکو تایلاند و تایوان و مالیزیا و نیپاڵ و تورکیا و کەندا و هتد. ئامریکا لەوڵاتانی تازە پێگەیشتووی وەکو لیتوانیا و ئەرمینیا و ئۆزبەکستان و هتد، ئەم رەوشە لەبازاڕ کە بەشێکە لەگڵۆبالیزەکردنی جیهان لەکەندەدا و ئەمریکای لاتینش هەیە، بۆ نموونە کۆمپانیا نێونەتەوەییەکان بەناوی نەتەوەی وەهاوە دەکرا کە کەمترین کەسیان ماوە، تەنانەت ترادیسیۆنە رەسەنەکانی خۆشیان بیرچۆتەوە کەچی زیندو دەکرێنەوە، لەبەرامبەر ئەوەشدا نەتەوەکانی تر پشت گوێ دەخرێن، ئەم مۆدێلە لەسیستمی بەناو بازاڕی ئازاد لەگڵۆبالیزەکردنی دونیاوە سەرچاوەی گرتبوو، ئەمەش جۆرێکی تری جەنگی بازاڕ بوو کە لەهاتنی سیحرێك دەچێ، سەرلەهەڵدانی تەکنۆلۆژیای نوێ و زیرەك و هاتنی چەمکی نوێ بۆ ناو سیاسەت و بەرقەرارکردنی مۆدێلێکی نوێ بۆ داگیرکاری وڵاتان لەلایەن ئەمریکا و بەریتانیا، بەهەماهەنگی کردنی هێزە نێودەوڵەتییەکانی تری ئەوروپا و شەرعیەتدان بەو مۆدێلە سیاسییە بەناوی جیهانگەراییەوە. خواردنی سامانی نەتەوەکانی تر و بێ بەهاکردنی بەها ئینسانیەکان و تێکەڵکردنی ترادیشنەکان و پێکهێنانی دەوڵەتی کۆمەڵگەکان و نەهێشتنی مۆدێلی دەوڵەتی نەتەوەیی سەلمێنەری ئەو راستیەن، ئەمە خراپتر بوو لەجەنگی دووهەمی جیهانی کە بەرهەمی مۆدێرنە بوو، هەروەك هانا ئارێنت لەکتێبی (بنەماکانی تۆتالیتاریزم) باسی دەکات، من پێموایە ئێستا ئیتر جارێکی تر سەردەمی کۆیلەیەتی گەڕاوەتەوە، بەڵام لەفۆڕمێکی تردا، بۆ نموونە ئەگەر لەسەردەمی فەراعینەکاندا و لەسەردەمی یۆنانی و رۆمەکاندا، کۆیلە دەبوایە هاوڕەگەزەکەی خۆی بکوژێت تاکو ئازاد بێت و کاری سەپێنراوی بەزۆری پێنەکرێت، ئێستاش ئینسان بەناچار لەبەر ئەوەی ئابوری سنوردار کراوە لێی، ئاوهاش کاتی بۆ سنوردار کراوە و بەشێوەیەك لەشێوەکان کۆیلەی بازاڕ و سیستمی ئێستایە کە لەتەلەفونی ئایفۆن و گالاکسی و لە تیپی تۆپی پێ لەنێوان بەرشەلۆنە و ریاڵ مەدرید و تیپەکانی دیکەی ئینگڵستان و ئیتاڵیا و ئاڵمان و هتد، بۆیە دانیپێدا بنێین یان نا، جۆرێکی تری کۆیلەیەتی گەڕاوەتەوە، ئەوەش کە پێی دەڵێن مافی مرۆڤ، ئەم سیاسەتەی کە لەمەحفەلی سیاسیدا بۆتە باو، جۆرێك لە دووفاقیەتی سیاسییە کە ئەمریکا و بەریتانیا سەرقافڵەکەین، ئەمەش یەك ستراتیژی هەیە کە هەرچی هەیە بەنەفعی سیاسی و ئابوری ئامریکا و وڵاتانی زلهێز دەگەڕێتەوە کە چاویان بڕیوەتە رۆژهەڵات کۆتایی پێبێت، ئەمانە بەشێکن لەو فەزا فکرییەی کەمن لەگەڵیدا کۆك نیم و جێگەی رەخنەی منە، بەڵام چەند رەواجی هەیە و چەند لەکاتی ئێستا وەردەگیرێ ئەوە شتێکی ترە، بەڵام فکری کۆنکریتیی نییە وەکو ئەوەی

لەشکڕی تەشیر هەوڵی ناوزڕاندنی ئەو جۆرە جیهانبینیە دەدرێ.

پرسیار: پێشتر باسی فۆکۆ یامات کرد و بەشێوەیەك جوابی تێزەکەیت داوەتەوە، ئەی سەبارەت بەتێزی سامۆئیل هینتگتن کە پێیوایە ئەم چەرخە چەرخی پێکدادانی شارستانیەتەکانە، ئایا ئەمە مانای جەنگی گروپە بچووکەکانی کۆمەڵگەی بەشەرییە وەکو هەندێك دیمەنی ئەو سیناریۆیەمان لە بۆرما و یەمەن و عێراق و هتد بینی؟.

سمکۆ محەمەد: هەڵبەت هینتگتۆن یەکەم جار ئەم بابەتەی لە گۆڤارێکی ئامریکی بڵاوکردەوە کە ناوی Forn avearz، ئەمە رەتدانەوەی تێزەکەی فۆکۆ یاما بوو، باس لەبەردەوامبوونی جەنگی سارد دەکات گوایە کۆتایی پێنەهاتووە، ئەم جەنگە دەبێتە هۆکارێك لەنێوان نەتەوە و دەوڵەتە بچووکەکان، دواجار باو بوو بخوێنرێتەوە شتێکی تازەیە هاتووە، بۆیە من ئەم تێزەم لەپەنا تێزەکەی فۆکۆ بەتەواوی خوێندۆتەوەو لەکێشەی فکرەکانیش تێگەیشتم مەبەست لەم ئامانجە چییە و ئەم پێشبینییە نالۆژیکیە چییە، ئەوکاتیش هەردوو بیرۆکەکە بەوەهمی فکری سیاسیم داناوە و نووسینم هەیە لەسەری و لەمیدیای ئەوکات بڵاوکراوەتەوە، چونکە بەبڕوای من هەردووکیان بەیەك تێڕوانین تەماشای دونیایان دەکرد.
د.فوئاد مورسی کتێبێکی هەیە بەناونیشانی (الراسمايیه تجدد نفسها) ئەو پێش ئەوان کتێبەکەی نووسیوە و پێش ئەوانیش وەڵامی ئەو ئیشکالیاتانەی داوەتەوە کە پێشبینی وەها دەکرا، لەتێزەکەیدا کە (دار عالم المعرفە) بڵاوی کردۆتەوە دەڵێ" سەرمایە بەهۆکار بەردەوامبوونی گەشەی ئابوری و تەکنۆلۆژی و نوێکردنەوەی هێزی بەرهەمهێنەن، جارێکی تر پەیکەرەی ئابوری خۆی دەگۆڕێت و دایدەڕێژێتەوە، هەروەها لەگەڵ هەموو ئایدیایەکدا دەتوانێ خۆی بگونجێنێت و کەڵکی لێوەربگرێت، دەتوانێ ئینسان شەیدای شتێکی سیحراوی بکات کە ئەویش پارەیە، بۆیە دەتوانێ خۆی نوێ بکاتەوە، هەروەها لەقوڵایی خۆیدا بیردەکاتەوە و ئەلتەرناتیڤی بۆ هەموو حاڵەت و دیاردە و کێشە و گرێکانی بەردەمی پێیە، دەشتوانێ دژەکانی خۆی لەناو ببات، چونکە بەتاك جەمسەری ماوەتەوە ئەم سیستمە، کەوابوو تێڕوانینەکانی د.فوئاد لەبەرامبەر هەردوو تێزەکەی فۆکۆ و هینتگتن، بیرۆکەکەی نوێبوونەوەی سەرمایەداری، تەنانەت لەلای چەپەکانیش جێکەوتە بوو، کەوابوو هەر ئەو ئامانجە بوو کە هەوڵیاندا تێزەکانیان کە بۆیان نووسرابوو، خوێنەر بەیەك ئاراستەدا ببەن، سەرەنجام خەڵکیان تووشی وەهمی تێگەیشتن کرد لەم چەرخەی ئێستا کە هەر زوو رەوایەوە.

لەگەرمەی پرسی بزووتنەوەی تەبشیریدا کە لەناوچەکە زۆر چالاك ببوون و خەڵکێکی زۆر بەهۆی هەڵڕژانی پارەوە ببوون بە کریستیانی، لەساڵی 1997 ستیفن کە راوێژکاری فەرهەنگی دەسەڵاتدارێتی ئەوکاتی بێل کلنتۆن بوو، لەهۆتێل تاوەری هەولێر دابەزی بوو، بەسوتفە بینیم و لەرێگەی موتەرجمێکەوە، موناقەشەی ئەوەم لەگەڵ کرد تۆ وەك بەرپرسی یەکەمی ئەم بزوتنەوەیە پێتوایە لەکوردستانێك کە زۆرترینیان موسڵمانن، دەتوانن رێگە خۆش بکەن بۆ ئەوەی خەڵك ببێتە مەسیحی یان ئەمە سەرهەڵدانەوە و وەبیر هێنانەوەی دەقی تەوراتە لەکۆمەڵگەیەکی وەك کۆمەڵگەی کوردستان و هێنانەوەی جولەکەیە لەشوێنێك کە پێشتر تیا ژیاون و یادەوەریان جێهێشتووە و رەنگە موڵکیشیان هەبێت، ئەو ئینکاری ئەو رایەی منی کرد و گوتی" تەبشیریەت تەنها خوداناسییە و هیچی تر لەرێگەی ئینجیلەوە" هەروەها پرسیاری ئەوەم کرد ئایا ئەو تێزەی هینتگتن سەردەگرێت کە گوایە چەرخی پێکدادانی شارستانییەتەکانە، ئایا بە مەسیحی بوونی کوردی موسڵمان ململانێی شارستانی دروست نابێ، وەڵامەکەی زۆر بە سادەیی و نەخێربوو، لەو موناقەشەیە بۆم دەرکەوت کە ئەو تێزەش تەنها سەرقاڵکردنی خەڵکە و هیچی تر، بۆم دەرکەوت دیسان نەخشەیەکی نوێ هەیە بۆ هەڵوەشانەوە و لێکترازانی شیرازەی کۆمەڵگەو لەپیرۆز دەرکردنی شتە پیرۆزەکانی ئەو کۆمەڵگەیانەی ژێردەست و خاوەن دەوڵەت نیین.

بەبڕوای من ئەوەی ئێستا هەیە ململانێی شارستانییەتەکان نییە، بەڵکو کاڵکردنەوەی ترادیشنە جیاوازەکانی کۆمەڵگەیە و تاڕادەیەکیش بێ بەهاکردنییەتی، هەروەك چۆن زۆربەی شتەکانی دیکە بە بوونی ئینسانیشەوە بێبەها کراون لەبەرامبەر پارەدا، بۆ نموونە خۆ ئێستا لەئەوروپا زیاتر لەترادیشنێك و مەزهەبێك و ئایینێك و ئیتنێك پێکەوە دەژین. ئەگەر بەقسەی هینتگتن بوایە دەبوو ململانێکە لەئەوروپاوە دەست پێبکات. ئەم تێزە جێگیر نەبوو، تەنها مەسجێکی سیاسی بوو ئەگەر کاری پێکرا، دەبێ خاوەن ترادیشنە توندڕەوەکان خۆیان ئامادە بکەن، وەکو ئەوەی لەعێڕاق و سوریا و لیبیا و یەمەن و بۆرما و بەشێك لە سودان درووست بوو بەڵام دواتر ئەم دیاردەیە لەگەڵ گواستنەوەی بەرژەوەندییە ئابورییەکانی سیستمی سەرمایەداری و جێگیربوونی لە ئاستێکدا، سیناریۆکە بەرەو کۆتایی دەچێت.

پرسیار: کەوابوو ئینسان بەپێی بیرکردنەوەی نوێ، لەوە دڵنیابێت کە ئەو تێزانەی باس کران، بۆ نموونە جیهانگەرایی هەموو شتێك هەڵدەلوشێت، یان هیچ کولتوورێك لەجێگەی خۆی نامێنێ، مادام لە رۆژئاوا فرە کولتوورین؟.

سمکۆ محەمەد: دەبێ کەمێک رابمێنین لەبەردەم ئەم دۆخەی کە پاشماوەی سەرمایەداری کلاسیکی و جیهانگەراییە، دواتر دەرکەوت جیهانگەرایی واتە العولمە، ئەمرکە بوو، بۆچی؟، لەبەر ئەوەی بابەتەکە تاك رەهەند نییە، بەڵکو فرە رەهەندە، ململانێکانی کۆن چەند دژواربوون، جەنگەکان چەند قورس بوون، کۆڵۆنیالیزم چەند غەدار بوو، هیچیان نەیانتوانی بەسەر سرووشتی مرۆڤدا زاڵبن و ماکی هۆشیاری لەرێگەی پراکتیککردنی تێزێکەوە کۆتایی بە ئینسان بهێنرێت، بۆ نموونە سەرهەڵدانی پرۆژەی (گات) لەساڵی 1994 و دوای نەمانی بلۆکی سۆڤیەتی کۆن دەستبەکار بوو، هەڵبەتە ئەم پرۆژەیە کورتکراوەی رێکەوتننامەی نێودەوڵەتی گومرگ و بازرگانی یە، ئەویش دوای جەنگی سارد بوو کە کار بۆ ئەوە دەکرا بازرگانی ئازاد بێ، نابێ رێگری لەبەردەم بازرگانی نێودەوڵەتی بکرێ و هەموو کارەکانی دەوڵەتان لەرێگەی رێکەوتنەوە بێت، ئەمە بۆ ئەوەبوو کە ئینسان سەرقاڵ بکرێ بە بازرگانی هێنان و هاوردەی کەلوپەل و شمەکی دەوڵەتانی زلهێزەوە، تاکو خۆیان لەبیربچێت کە تێکەڵ بوون بەو فەزا بازرگانییە، لە سیفەی ئینسانییەت دادەبڕێن و دەبن بە کاڵا وەکو کاڵای پێویست، بۆ نموونە قاچاخچێتی بە ئینسانەوە بوو بە کارێکی ئاسایی و بەبەرچاوی دەوڵەتانەوە کە باسیان لە مافی مرۆڤ دەکرد، هەروەها کارێك کرا کە ئینسان و دەوڵەتە بێهێزەکان بچنە ژێر هەژموونی قەرزەکانی سەندوقی دراوی نێودەوڵەتییەوە، تاکو بۆ هەتاهەتایە تاك و کۆی ولاتەکە و سیستەمەکە و قەوارەکەش، لەژێر کۆنتڕۆڵی ئەو سیستەمە ئابورییە بن، ئەمە دکتۆر (سەمیر ئەمین) لە کتێبی (فی مواجهه ازمه عصرنا) باسی کردووە، هەڵبەتە بیرمان نەچێت رۆشنبیری باویش لەو سەردەمەدا وەکو تەوژمێکی ناکامڵ هاتە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەوروپای رۆژهەڵات و بەشێکی زۆری ئاسیا، هەموو بیرکردنەوەیەکی هونەری و ئەدەبی و فەرهەنگی بەگشتی، کەوتنە ژێر ئەو هەژموونە فکرییە و ئینسان لەبیرکرا، بەڵام ئەوەی کە دەسەڵاتیان بەسەریدا نەشکا، ئەوەبوو کە نەتوانرا جەوهەری ئینسان بگۆڕن تەنها فۆڕمەکەیان گۆڕی، ئەوەی کە مایەوە ئینکاری ئینسان بوو لەوەی رەخنەی لەو سیستەمە نائینسانییە گرت، ئەمە بوو بەڕەوتێکی فەرهەنگی بۆ تێگەیشتن لە زانستە مرۆڤایەتییەکان، رائیدی ئەم فەرهەنگەش (جۆرج گۆسدۆرفە) کە دواتر یۆرگن هابرماس و لەمدوایەشدا سلاڤۆی ژیژاك و پیتەر سلۆتردایك و ئالان تۆرین و چەندی تر درێژەیان بەو رەوتە دا، ئێستاش رەخنە لەو سیستەمە دەگرن کە خەریکە بەناوی عەقلانیەت و بەناوی ئازادی سیاسی و ئازادی بازرگانییەوە دژی هەموو بەهاکانی ئینسان مامەڵە دەکەن، کەوابوو ئەو مادام جیهان شتێکی حەتمییە، دەبێ ژیانیش حەتمی بێت، کە ژیان

حەتمی بوو، گۆڕینی سیستم و تیۆرە دژە بە بەهاکانی ئینسانیش تەمەنیان درێژنابێت.

– چیرۆک – کتێب: تارماییەک لەم ماڵەدا ... زانیار محەمەد حەمە ئەمین

ناوی کتێب: تارماییەك لەم ماڵەدا
جۆری کتێب: چیرۆك
ناوەرۆك: لە ڕێگایەکی هەڵەو بێئاگاییەوە ڕووەو ڕێگایەکی ڕاشت
نوسەر: زانیار حمەمەد حەمە ئەمنی
دیزاین: جەمال دەروێش
پێداچوونەوە: چاوان عێتا
چاپخانە: ناوەندی شارا بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە
چاپی یەکەم: 2020

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ....